

<http://doi.org/10.31861/pytlit2022.106.084>

УДК [06.05:82](477)

ВІДЗНАКИ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ У СИСТЕМІ КНИЖКОВИХ КОНКУРСІВ УКРАЇНИ

Оксана Степанівна Левицька

orcid.org/0000-0002-5033-4661

oksana_levytska@ukr.net

Кандидатка філологічних наук, доцентка

Кафедра медіа комунікацій

Українська академія друкарства;

Вул. Під Голоском, 19, Львів, 79000, Україна

Кафедра прикладної лінгвістики,

Національний університет „Львівська політехніка”

Вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79000, Україна

Анотація. Проаналізовано літературні відзнаки в системі книжкових конкурсів та рейтингів в Україні, досліджено їхні особливості, критерії добору творів чи видань, методику оцінювання, а також вплив на визнання авторів і книг в Україні та за її межами. До аналізу книжкових відзнак взято уже опубліковані твори, тож акцент зроблено на книжкові конкурси, премії, рейтинги чи інші види. Для вироблення методики оцінювання літературних творів з-поміж книжкових нагород здійснено їх систематизацію за різними критеріями. Пояснено розмежування понять літературних та книжкових відзнак, характеристики конкурсів, премій, рейтингів тощо. Літературні відзнаки базуються на оцінці змістової частини, зокрема актуальності, новизни, художності, естетичної цінності та ін., книжкові конкурси беруть до уваги в сукупності літературні критерії й видавничі характеристики культури видання. В об'єктиві дослідження – методологія добору книжок, критерії оцінювання, маркетинговий потенціал та переможці з-поміж авторів художньої літератури понад десятка найвідоміших книжкових відзнак, як-от: конкурс „Найкраща книга Форуму”, рейтинг „Книжка року”, „Книга року ВВС”, „Найкраща українська книга” (рейтинг журналу „Кореспондент”), „ЛітАкцент року”, „Рейтинг критика”, відзнака „Золоті письменники України” та ін. Проаналізовано номінації книжкових конкурсів та премій,

у межах яких здійснюється відбір художньої літератури, виявлено особливості кожної з відзнак щодо відбору та оцінювання літературних творів, висвітлення в медіа, стимулювання продажу, впливу на подальшу оцінку книжки в системі книжкових закупівель та перспектив перекладу іншими мовами. На матеріалах конкурсів „Книжка року”, „Книга року ВВС”, „ЛітАкцент року” та інших проаналізовано номінації, що передбачають літературні твори різних жанрів: поезію, художню прозу, жанрову літературу, белетристику, мемуаристику, документалістику, сценарії, драматичні твори, підліткову та дитячу літературу та ін.

Ключові слова: книжковий конкурс; рейтинг; книжкові медіа; премія; художня література.

Розгалужена система книжкових конкурсів та рейтингів, які охоплюють широке коло літературних творів і книжкових видань різних видів літератури для різних вікових груп, читацьких запитів, свідчить про високий рівень розвитку культурних інституцій, літературної критики, літературно-видавничого процесу загалом. Актуалізуючи проблему розвитку в Україні книжкового конкурсного поля, важливо з'ясувати, яке місце належить художній літературі й авторам-письменникам. Із цією метою досліджуємо, як відбувалося становлення літературних та книжкових відзнак в Україні, яка система сучасних українських конкурсів, премій і рейтингів, які з них зорієнтовані на літературний твір та відзнаку письменника, а які – на культуру видавничого продукту в цілому. Хронологічні межі дослідження стартують від 1995 року, конкурсу на найкращу книгу Форуму видавців у Львові і до сучасних конкурсів та рейтингів, які проводяться в Україні навіть в умовах повномасштабного вторгнення Росії в лютому 2022 року.

Вивчення книжкових конкурсів тривалий час було в об'єктиві кафедри книгознавства та комерційної діяльності Української академії друкарства. Тож книжкові конкурси в аспекті розроблення критеріїв, номінацій, огляду видань-переможців, їхніх тематико-типологічних характеристик аналізували в публікаціях дослідниці книжкової виставкової діяльності Тетяна Микитин (Микитин 2011), дослідниці книжкових конкурсів Оксана Жолдак (Жолдак 2012), Надія Зубко та Надія Сьомко (Зубко 2022; Зубко і Сьомко 2011),

засновник видавничого порталу „Книгобачення” Андрій Судин (Судин 2009). Проблеми літературних конкурсів є об’єктом дослідження молодшої вченої Ольги Бондар, її публікації присвячені сучасним літературним преміям (див.: Бондар 2018; Bondar 2020). В Україні наявні наукові видання, присвячені окремим конкурсам чи преміям, як-от монографія „Сучасна українська белетристика: координати «Коронації слова»” Софії Філоненко та співавторів (Підопригора 2014) та книжка Костянтина Родика „Сізіф ХХ: книжка vs. політика” (Родик 2019), укладена до 20-ліття Всеукраїнського рейтингу „Книжка року”. Значно ширше це питання обговорюється в медіа, інтерв’ю, оглядових статтях, рецензіях, зокрема, чимало і критичних відгуків про українські книжкові конкурси, приміром публікації Роксоляни Свято (Свято 2009) та Ігоря Самохіна (Самохін 2008) та ін.

Пропоноване дослідження має метою виявлення в системі українських книжкових конкурсів номінацій творів або видань красного письменства, їх місця в кожному з конкурсів та загалом у конкурсному полі. Із цієї перспективи аналізу заявлену проблему досі не висвітлювали. Вважаємо, що такий огляд може бути корисним для професійних літераторів, видавців та представників суміжних галузей, позаяк дослідження міждисциплінарне, зорієнтоване на різні сфери і базоване на методології книгознавчих та літературознавчих студій.

Завдання статті – огляд літературних відзнак у системі книжкових конкурсів в Україні, їх систематизація та аналіз особливостей, критеріїв добору творів чи видань, а також впливу на визнання авторів та популярність серед читачів. У фокусі дослідження конкурсне поле книжкових відзнак в Україні й місце в ньому художньої літератури. Важливо наголосити на розмежуванні понять літературних та книжкових конкурсів.

У медійному дискурсі і професійному середовищі проговорюється питання авторитетності премій та конкурсів, довіри до інститутів рейтингування та преміювання. Чимало критичних відгуків було і стосовно окремих конкурсів, і загалом щодо самого явища відзначення найкращих у галузі літератури в Україні, де ця традиція має тяглість від радянських часів, а конкурси не виробили ще достатньої об’єктивності та

незаангажованості. Приміром, Роксоляна Свято у гострій статті „Профанація слова” в журналі „Український тиждень” за 29 травня 2009 року озвучує проблему українського конкурсного поля так:

Переможець конкурсу рукописів „Коронація слова”. Володар гран-прі Всеукраїнського книжкового рейтингу „Книжка року”. Фіналіст „Книжки року Бі-Бі-Сі”. Лауреат І премії літературного конкурсу „Смолоскип”... Як багато потенційних читачів сучасної україномовної літератури знають про існування цих або ще менш розкручених книжкових нагород, премій та відзнак? І чи багато з тих, хто знає, довіряють їм або роблять свій вибір, керуючись відповідним написом на обкладинці? Ці запитання не звучали б так риторично, якби йшлося про авторитетну західну нагороду, приміром, Гонкурівську або Букерівську, не кажучи про Нобелівську премію з літератури. Будь-яка з них забезпечує світовий розголос автору, а книжкам – мільйонні накладі і високі рейтинги продажу... (Свято 2009).

Безперечно, порівнювати вплив навіть найвагоміших українських відзнак, як-от Шевченківської премії або „Книжки року ВВС”, з Нобелівською чи Гонкурівською годі й намагатися. Премії малих літератур досі не можуть змагатися з такого рівня відзнаками у світі. Проте на сьогодні нівелювати їхній вплив на популярність автора чи авторки в Україні, ігнорувати преміальне поле не варто. Адже за майже три десятиліття формування традицій преміювання в умовах незалежної України й ринкової економіки ми вже маємо певні результати, які варті аналізу. Та й порівнювати літературні премії з книжковими конкурсами не варто, в них різні функції.

Проведена в листопаді 2022 року в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича Міжнародна літературознавча онлайн-конференція „Література: маркери успіху” порушила низку актуальних і важливих в контексті розвитку сучасного літературно-видавничого процесу питань. Зокрема, вчені досліджували знакові маркери успіху та літературні премії й конкурси як ознаку визнання письменників (*Література...* 2022). У цьому контексті є потреба поглянути на українські літературні нагороди, зосібна на премії та перемоги в книжкових конкурсах, як на такі, що мають на меті сприяти успіху

літературних творів та їхніх авторів, наприклад в аспектах видань перекладів іншими мовами.

В Україні досить велика кількість літературних премій, вони слабо ієрархізовані, більшість малознані й не мають впливу на загальну картину літературного життя, так само мало з них сприяють популярності авторів-лауреатів. У системі літературного процесу цей сегмент майже не досліджений в науковому плані, непроговорений в експертному середовищі і має надто мало уваги в медіа, навіть спеціалізованих. Найплідніший дослідник у висвітленні й спробі розв'язання цієї проблеми Костянтин Родик – журналіст і літературний критик, автор книжки „Актуальна література. Пунктирна енциклопедія” („Радуга”, 2016), засновник рейтингу „Книжка року” та автор видання про 20-річну історію цього конкурсу (Родик 2019).

Огляд численних літературних премій засвідчує, що значну частину цих відзнак засновано ще в умовах радянської системи. Вони продовжують неререформовану діяльність і сьогодні, діючи за інерцією і не прагнучи нести нову цінність, працювати за принципами відкритості та прозорості. Відповідно їхній авторитет доволі незначний, а автори-переможці не здобувають очікуваного успіху. В Україні майже щороку з'являються нові нагороди у літературній галузі, кожна з яких має певну місію і виконує своє завдання в розвитку літературного процесу, розширює можливості для письменників, особливо для початківців, стати частиною літературного середовища. Нині в Україні налічується більше двохсот літературних премій та конкурсів (серед них міжнародні, всеукраїнські, обласні, міські; державних та недержавних організацій; у галузі художньої літератури та нонфікшену, книжок для дітей, фахової літератури тощо). Літературна періодика та спеціалізовані сайти, які могли би більше уваги приділяти літературним відзнакам, зазвичай лише інформують про умови участі та відзнаки лауреатів. Є й інші проблемні питання. Скажімо сайт літературного журналу „Дніпро” на своєму ресурсі не відмежовує національних премій від міжнародних. Тож в одному списку з кількох десятків позицій опинилися Нобелівська та Шевченківська, премія Рильського й газети „Дебют”. Проте найбільшим проблемним полем є те, що й досі (на грудень 2022

року) в переліку російські літературні премії, як-от „Большая книга”, „Заветная мечта”, літературна премія імені Юрія Довгорукого, Волошинська премія, Російський букер, „Національний бестселер” та інші (див.: Список...). До Революції Гідності, особливо в нульових, українські письменники не гребували російськими конкурсами та нагородами, а співпраця з російськими видавцями забезпечувала значно більші наклади й вищі грошові винагороди, а отже, і успіх серед читачів. Проте ситуація кардинально змінилася від 2014 року і чимало українських письменників сьогодні воліють не згадувати в своїх біографіях факту отримання відзнак країни-агресорки.

Актуальну й вивірену інформацію про літературні премії, а також конкурси подає останні п'ять років ЛітЦентр, інформуючи про це на сайті, в соціальних медіа (*Litcentr*). Проте для сучасних письменників і видавців досі немає зручного інформативного ресурсу, який би дав змогу стежити за преміальним і конкурсним полем, щоб не пропустити шансу здобути нагороду у відповідній галузі, номінації. Сподіваємося, що такі застосунки або інші інструменти, де за різними критеріями видавництва, експертні середовища, книжкові оглядачі та журналісти книжкових медіа зможуть відстежувати потрібну інформацію, ще з'являться в майбутньому.

У статті ми обмежуємося лише відзнаками літературних творів або літературно-художніх видань у межах книжкових конкурсів, залишаючи поза увагою численні літературні премії, пов'язані з рукописами, власне літературними текстами або відзнаками загалом за творчість письменників. У контексті розмови про відзнаки авторів, творів та книжок спробуємо з'ясувати, які ж із наявних книжкових конкурсів зорієнтовані на успіх і визнання автора, а відтак і увагу до нього критиків, спеціалізованих медіа та зростання продажів, а які – на привернення уваги до культури видання або бренду видавництва.

Важливим аспектом в аналізі конкурсного та преміального поля постає питання інституціалізації, де, передусім, потрібно проаналізувати, хто є організаторами, засновниками та експертами літературних конкурсів. Беручи до уваги об'єкт аналізу, тобто книжкову продукцію, об'єднаємо організаторів книжкових

конкурсів у чотири основні групи:

1) книжкові виставки та їхні організатори (конкурс „Найкраща книжка Форуму видавців” в межах книжкової виставки-ярмарку „Форум видавців”, конкурси „Мистецтво книги” та „Одещина на книжкових сторінках” у межах Міжнародного книжкового фестивалю „Зелена хвиля”, конкурс „Мистецтво книги” в межах виставки „Ужгородський книжковий Миколай”, конкурс „Книжковий дивосвіт України” в межах Київського міжнародного книжкового ярмарку „Медвін: Книжковий світ” та ін.);

2) спеціалізовані культурологічні чи суспільно-політичні медіа (інтернет-портали, газети, журнали або інші медіа) (конкурс газети „Друг Читача”, рейтинг „ЛітАкцент року” однойменного літературно-критичного сайту, конкурс „Книжка року” міжнародного новинного медіа „BBC”, Всеукраїнський конкурс „Найкраща українська книга” від журналу „Кореспондент”, „Вибір читачів” від телеканалу „Еспресо” та ін.);

3) державні установи (Національний конкурс „Краща книга України” від Держкомтелерадіо й Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів, конкурс „Книга нової доби” від Державного комітету телебачення і радіомовлення України спільно з Українською асоціацією виробників поліграфічної продукції);

4) громадські організації, приватні та суспільні ініціативи, фонди (всеукраїнський рейтинг „Книжка року” від „Еліт-Профі”, відзнака „Золоті письменники України” ініціатива Тетяни і Юрія Логушів та Міжнародного благодійного фонду „Мистецька Скарбниця” та ін.).

Базовим аспектом в аналізі преміального поля є виокремлення понять літературних та книжкових відзнак. Чіткого розмежування поміж цими поняттями немає, в назвах відзнак може бути водночас і літературна, і книжкова характеристика, що дезорієнтує реципієнтів та учасників. Проте їх варто розмежовувати за певними критеріями. Літературні відзнаки можуть стосуватися і рукописів, і виданих книжок, здебільшого літературні відзнаки базуються на оцінці змістової частини, зокрема актуальності, новизни, художності, естетичної цінності твору чи збірки творів, зазвичай у преміальному полі – сучасні українські автори й актуальні твори. Книжкові конкурси беруть до уваги

і літературні критерії, і видавничі характеристики книги, її оформлення, упорядкування, поліграфію тощо. У цьому випадку змагаються і видання творів класиків літератури, і переклади з іноземних чи давніх мов, нагорода дістається, передусім, видавцеві, видавничому колективу, а не авторові тексту (або не лише йому). Із цього приводу К. Родик зауважує: „Кожен видавничий проєкт – як та каменяка. Ніколи не знаєш, стане вичаклувана в редакції книжка бестселером, ачи скотиться на складські задвірки. Історія літератури – нескінчена вервечка прикладів” (Родик 2019: с. 4).

Для прикладу, міжнародний літературний конкурс „Коронація слова” чи літературний конкурс видавництва „Смолоскип” або „Крилатий лев” є конкурсами літературних творів, де номінанти змагаються за відзнаку ще на етапі рукописів поетичних чи прозових творів, драматургії, кіносценаріїв чи есеїстики, тоді як рейтинг „Книжка року” або конкурс „Найкраща книжка Форуму видавців” беруть до уваги змістово-видавничі характеристики, де більшою мірою нагороджують видавця за підготовку, а не автора твору. Тож аналізувати ці конкурси в одному потоці за одними критеріями не варто, навіть беручи до уваги промоційні чи маркетингові стратегії та їхній вплив на книжковий ринок і продажі видання.

Очевидно, що розмаїття книжкових конкурсів і премій важливе й потрібне: в якомусь відзначають видання сучасної прози (приміром, „Залишенець. Чорний Ворон” Василя Шкляра – переможець в номінації „Жанрова література” „Книжка року’2006” або „Доця” Тамари Горіха Зерня – названа книгою року ВВС’2019), в інших – переклади (наприклад, „Улісс” Джеймса Джойса – переможець номінації „Хрестоматія” рейтингу „Книжка року’2015”, чи „Старша Едда” „Видавництва Жупанського” – переможець Форуму видавців’2021), десть мистецтво оформлення книжки (як-от „П’ятикнижжя” Грицька Чубая в оформленні Творчої майстерні „Аграфка”, що вибороло гран-прі „Найкращої книги року” Форуму видавців’2014, або „Берестечко” Ліни Костенко з ілюстраціями Сергія Якутович, що перемогло в номінації „Сучасна поезія” „Книжки року’2010”), ще в інших – видання як явище на книжковому ринку (скажімо, Повна академічна збірка творів

Григорія Сковороди („Майдан”, 2010), яка здобула гран-прі Форуму видавців та „Книжки року”, чи „Антологія української поезії від Тичини до Жадана”, що здобула гран-прі „Книжки року’2017”) тощо. Важливо добре розуміти мету конкурсу, критерії оцінювання, вплив на читацький попит чи місце відзнаки з-поміж інших.

У цьому питанні варто розпочати із групи конкурсів, які мають найменший вплив на літературне життя, найменш автороцентричні й зорієнтовані на видавничий аспект, відтак розглянемо успіх книжки в межах книжкових виставок-ярмарків. Конкурси книжок проводять більшість із книжкових ярмарків, кожен з них має свої особливості, методику добору видань та свою систему оцінювання. Серед знаних відзнак в Україні „Найкраща книга Форуму видавців у Львові” (від 1995 р.), „Книжковий дивосвіт України” в межах Міжнародного книжкового ярмарку „Медвін” (від 1998 р.), „Світ Книги” в межах харківської Літературної виставки-ярмарку (від 2001 р.) та інші. Особливістю таких конкурсів є обмежена часовими рамками діяльність журі, неможливість детально й ґрунтовно ознайомитися з творами літератури, добір видань з-поміж тих, які надіслали видавці, відтак орієнтованість на мистецтво оформлення книжки та її резонансність, а не на літературно-естетичну цінність твору. Деякі з виставок свідомо окреслюють свої конкурси як відзнаки за видавничу культуру, а не літературний твір, як-от конкурс „Найкращий книжковий дизайн” Книжкового Арсеналу (від 2016 р.). Інші ж книжкові виставки, зокрема Форум видавців у Львові (від 1995 р.), „Зелена хвиля” в Одесі (від 2000 р.), Ужгородський книжковий Миколай (від 2004 р.), прагнуть відзначити книжки в різних номінаціях, в тому числі і в художній літературі, залучаючи професійне літературне журі. Скажімо, в межах львівського Форуму видавців (Lviv Book Forum) в останні роки є номінації сучасної української літератури, серед лавреатів часто видавці антологій. В останні роки нагороди отримували „Я, Ніна” Яніни Соколової та Ольги Купріян („#Книголав”); „Тюремна пісня” Олени Герасим’юк („Люта справа”), „Хто завгодно, тільки не я” Галини Крук (видавництво „Віват”), в окремі роки номінації сучасної прози залишалися без переможців.

Особливість відзнак літературних творів або літературно-художніх видань на книжкових виставках – те, що найперше йдеться про успіх книжки, а не автора. Тим паче, що нечасто й автор є учасником чи гостем виставки і присутній при нагородженні; такий успіх книжки здебільшого обмежений локально та в часових межах події, досить рідко резонанс нагороди виходить ширше і згадується в медіа. Іноді в потоці десятків відзнак літературні номінації залишаються непоміченими, якщо немає додаткових презентацій чи інших заходів автора або рецензій в популярних медіа. Тож такі книжкові відзнаки ми відносимо до тих, що мають незначний вплив на успіх письменників, не часто згадуються в переліку відзнак у біографічних довідках, проте можуть значно вплинути на попит у книжковій торгівлі й піднести книжку в рейтингу продажів у книгарнях.

Значно авторитетніші в літературному полі, зорієнтовані на літературне середовище, увагу професійних літераторів, медійний резонанс, а відтак і продажі, літературні конкурси, які проводять медіа (часописи або інтернет-портали). У світовій практиці ми маємо конкурси з тривалою історією, рейтинги, які публікують медіа, як-от бестселери американської газети “The New York Times”, “BBC”, “Kirkus Review” тощо. Українські спроби газети „Кореспондент” та інших медіа були менш триваліші й менш ефективні навіть в межах України, суспільні мовники мало уваги приділяють літературній царині. З-поміж актуальних варто назвати книжкову премію телеканалу „Еспресо” – „Еспресо. Вибір читачів”, що заснована 2017 року з метою відзначати найкращі літературні новинки. Окрім експертів, до визначення переможців долучаються читачі.

Спеціалізовані медіа мають більш вдалі і тривалі в часі спроби, деякі навіть мали вагу в суспільстві й активно відстежувалися з боку літераторів. Розглянемо їх детальніше. Серед українських суспільно-політичних журналів книжковий конкурс започаткувало 2006 року російськомовне видання „Кореспондент”. Конкурс „Найкраща українська книга” мав дві номінації: „Белетристика (художня проза)” та „Документалістика”. Журі конкурсу формували фахівці й лідери думок, публічні люди

з різних галузей, у цій ролі побували Ігор Бондар-Терещенко, Святослав Вакарчук, Леся Демська-Будзуляк, Олександра Коваль, Євген Михайлов, Лесь Герасимчук, Тарас Федюк, Олексій Ананьєв, Юрій Чекан, Марина Фіалко. До голосування залучали також читачів журналу. В різні роки перемоги отримували „Музей покинутих секретів” Оксани Забужко, „Кама Сутра” Юрія Покальчука, „Танці в масках” та „Сарабанда банди Сари” Лариси Денисенко та ін. Рейтинг був досить знаний серед українських читачів, його переможці висвітлювалися в багатьох медіа, а відзнаки впливали на пошуків серед покупців. Припинення цього рейтингу має низку причин, передусім – падіння репутації та зміна редакційної команди видання.

Найбільш резонансні, професійні і вдалі спроби конкурсів належать спеціалізованим на літературній тематиці медіа. Книжковий портал про сучасну українську та зарубіжну літературу „ЛітАкцент” у 2008–2020 роках проводив конкурс „ЛітАкцент року”. Його премію вважали однією з найпрестижніших в Україні, позаяк членами журі були досвідчені експерти: Євген Баран, Ганна Біла, Кирило Галушко, Кость Москалець, Володимир Панченко, Василь Пахаренко, Олексій Сокирко, Людмила Таран, Роксана Харчук. У номінації „Художня література”, якою нагороджували найкращий новий твір сучасного українського автора, за час її існування відзначені були: романи „Фелікс Австрія” та „Амадока” Софії Андрухович, „Інтернат” Сергія Жадана, „За спиною” Гаськи Шиян, „Помирана” Тараса Антиповича, „Час смертохристів” Юрія Щербака, „2014” Владислава Івченка, „Лазарус” Світлани Тараторіної; поетичні збірки „Каміньсадліс” Ірини Шувалової, „Зимовий король” Остапа Сливинського, „Тамплієри” Сергія Жадана, „Бунар”, „Катівня. Виноградник. Дім” і „Ніхто нас тут не знає, і ми – нікого” Катерини Калитко, „Метрофобія” Мирослава Лаюка, „Ярмінок” Петра Мідянки, „Великий міст” Олега Лишеги, „Осоте!” Мирослава Лаюка; книжка малої прози Андрія Содомори „Сльози речей” та книжка есеїстики „Братик Біль, Сестричка Радість” Богдани Матіяш. Організатори продумали й антипремію „Золота булька” за твір, який не виправдав очікувань. 2020 року портал, а разом з ним і конкурс, припинили свою діяльність, тож сьогодні на конкурсному полі ще на одну знакову премію менше.

Серед авторитетних, стабільних, зорієнтованих на художню літературу, конкурс „Книга року ВВС”. Це літературна нагорода за найкращу українськомовну книгу, яка вручається від 2005 року. У двох етапах конкурсу (короткі списки й лавреати) беруть участь книжки, що побачили світ у рік, що передує конкурсу, тобто актуальна література. Навіть 2022 року, в умовах повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, організатори не поставили конкурс на паузу, а цьогорічне журі у складі Віри Агеєвої, Вадима Карп’яка, Світлани Пиркало, Віталія Чепиноги, Марти Шокало продовжує обирати найкращі з художніх, дитячих та есеїстичних книжок. Капітула конкурсу оцінює „якість письма, оригінальність, уяву та креативність, уміння автора розповісти історію, захопити читача та утримати його увагу”. У правилах акцентовано, що члени журі звернуть особливу увагу на твори, які торкаються тем соціальної, расової та етнічної рівності. Серед особливих умов: книжка мусить бути видана накладом щонайменше 1000 примірників і бути в продажу на момент оголошення довгого списку (Положення).

Переможцями „Книжки року ВВС” в різні роки були: „Ворошиловград” та „Капітал” Сергія Жадана, „Доця” Тамари Горіха Зерня, „Дім у Бейтінг Голлов” Василя Махна, „Земля загублених, або Маленькі страшні казки” Катерини Калитко, „Забуття” Тані Малярчук, „Коханці юстиції” Юрія Андруховича, „Фелікс Австрія” Софії Андрухович, „Сині води” Володимира Рутківського, „Далекий простір” Ярослава Мельника, „Хто ти такий?” Артема Чеха, „Юпак” Сергія Сергійовича (Saigon), „Весняні ігри в осінніх садах” і „Танго смерті” Юрія Винничука, „Андріївський узвіз” Володимира Діброви, „Таке” Іздрика, „Молоко з кров’ю” Люко Дашвар. Усі книжки добре знані в сучасному літпроцесі, мають чимало рецензій, перевидань, деякі стали бестселерами. Як бачимо зі списку переможців, за винятком окремих років, коли перевагу надали масовій літературі, переможці конкурсу гідні високих відзнак у галузі літератури, можуть вигідно представники українську словесність на кордоном. Багато творів із цього переліку вже перекладені польською, німецькою, англійською, французькою та іншими мовами. Проте зорієнтований конкурс на прозу, роман або оповідання, що домінують

в лавреатах, натомість поезія чи драматургія майже не має шансів, зважаючи на накладі, якими зазвичай видають твори цих жанрів в Україні впродовж останніх років.

З погляду всеохопності літературного процесу, художньої класики, перекладів та загалом книжкового ринку найбільш відповідною відзнакою є рейтинг „Книжка року”. Зважаючи на те, що книжкові конкурси та рейтинги з’явилися порівняно недавно, лише в середині 1990-х, простежується тенденція запозичення досвіду з-за кордону. Організатори конкурсів та рейтингів також активно запозичують світовий досвід організації та проведення таких заходів.

У книжці „Сізіф ХХ”, укладеної до 20-ліття конкурсу, його засновник аналізує стартові умови кінця 1990-х із майже відсутнім українським книжковим ринком, авторами-перебіжчиками жанрової літератури за кордон за російськими гонорарами, відсутньою культурою промоції українських авторів, скептичним ставленням до жанрової літератури. Саме для утвердження віри в українську книжку й виникла ідея створення рейтингу „Книжка року”. Від часу заснування його проводить Центр рейтингових досліджень „Еліт-Профі” разом із Фондом сприяння розвитку мистецтв як благодійну акцію для просування українського книговидавництва.

„Книжка року” – сплав світового „преміального” досвіду і соціологічних практик вивчення читацької спільноти. Та в Україні західні практики приживаються повільно. Не дивно, вітчизняне книгарство як бізнес – наймолодше в Європі. Звідси наші успіхи і падіння... –

твердить засновник рейтингу (Родик 2019: с. 4).

Згідно з положенням рейтингу, мета цього проєкту – „вияскравити, урельєфнити безперечні щорічні здобутки українського книжництва”, виробити в масовій свідомості резонанс коректного зіставлення цих здобутків з іноземними аналогами, створити новітні орієнтири національної гордості (див.: Родик 2019: с. 7). Спершу в умовах конкурсу йшлося про протиставлення української книжки російській, якою тоді був переповнений український ринок.

З-поміж майже двох десятків номінацій рейтинг виокремлює сучасну літературу в номінації „Красне письменство”, де окремими рубриками є: сучасна українська проза (есеїстика чи драматургія), жанрова література, а також поезія або афористика. Серед переможців за понад два десятиліття бачимо знакові книжки української літератури. У цій номінації в різні роки перемагали видання творів Валерія Шевчука (трилогія „Кросворд”, „Театр прози”, „Милий кохання тягар”; книжки „Дім на горі. Чотири романи”, „Свято неділі”), Юрія Винничука („Аптекарь”, „Цензор снів”, „Лютеція”), Сергія Жадана („Інтернат”, „Вогнепальні й ножові”), Олеся Ульяненка („Яйця динозавра”), Олега Лишеги („Старе золото”), Василя Шкляра („Маруся. Ностальгія. Тінь сови”), Юрія Щербака („Час великої гри. Фантоми 2079”), Василя Кожелянка („Діти застою”, „Ефіопська січ”), Ліни Костенко („Річка Геракліта”, „Берестечко”), Марії Матіос („Вирвані сторінки з автобіографії”), Оксани Забужко („Музей покинутих секретів”) та ін. Перелік усіх переможців та короткі списки премії вміщено у книжці „Сізіф ХХ” (Родик 2019).

Як і в інших рейтингах та конкурсах, він має чимало недоліків, суб’єктивізму журі тощо, проте важливість його в українському літпроцесі годі ігнорувати.

Варті згадки й короткочасні та невдалі спроби організувати книжкові рейтинги. Серед таких рейтинг „Читають всі”, який ініціювали сайти „Автура”, „Буквоїд” і „Букленд” 2011 року. Голосування та інформування про книжки відбувалося в соцмережі „Фейсбук”, а визначали переможців читачі. Цей читацький рейтинг був зорієнтований лише на художню літературу (бралися до уваги також переклади зарубіжних авторів українською) і мав на меті через голосування в інтернеті визначити найкращі книжки року. Організатори залучали інші сайти та блогерів, щоб охопити ширшу аудиторію. Стартовий список номінантів із 50-ти книжок формували літературні сайти, інші видання могли пропонувати користувачі фейсбуку. Проте рейтинг відбувся лише двічі, 2011 і 2012 років, переможцями стали романи „Записки українського самашедшого” Ліни Костенко та „Квіти Содому” Олеся Ульяненка. Такі голосування в одній соціальній мережі виявили чимало проблем, необ’єктивності, непрофесійності, а отже, нежиттєздатність

таких моделей рейтингування, які не мають базових критеріїв для визначення кращої книжки року, крім уподобань читачів сторінки.

У нашому огляді рейтингів необхідно згадати також важливу для визначення успіху українських авторів відзнаку „Золоті письменники України”. Її вручають від 2012 року, відколи Тетяна і Юрій Логущі та Міжнародний благодійний фонд „Мистецька скарбниця” заснували нагороду українським романістам із метою відзначити авторів, чиї романи здобули широке визнання читачів, а наклади сумарно перевищують 100 тис. прим. друкованих книжок за період від 1991 року до теперішнього часу, враховуючи також накладі видань поза межами України. Ця нагорода лише для українських письменників романного жанру, вручається раз на рік і на грудень 2022 року цей список становить 54 письменники, з-поміж яких: Сергій Жадан, Оксана Забужко, Андрій Курков, Юрій Винничук, Роман Іваничук, Василь Шкляр, Юрій Андрухович, Степан Процюк, Михайло Слабошпицький, Ірена Карпа, Галина Вдовиченко, Мирослав Дочинець, Всеволод Нестайко, Анатолій Дімаров, Ірен Роздобудько, Андрій Кокотюха, Володимир Лис, Любко Дереш, Дара Корній, Міла Іванцова, Люко Дашвар, Лада Лузіна, Сімона Вілар, Генрі Лайон Олді, Дарина Гнатко, Тимур Литовченко та інші. З невідомих причин не увійшла у цей список Марія Матіос, інша ж лавреатка, Ліна Костенко, відмовилася від нагороди.

На певному етапі розвитку конкурсного поля та літературно-видавничого процесу виникла потреба говорити окремо про дитячу та підліткову літературу, щоб вона не згубилася в розмаїтті дорослої книжки. Почали з'являтися окремі медіа для огляду дитліту, видавці почали активніше видавати та просувати такі видання, з'явилися оглядачі та критики, а відтак і не лише номінації в конкурсах, а окремий рейтинг. Таким був у 2014–2016 роках „Рейтинг критика: найкращі дитячі та підліткові книжки року”, ініціатива журналістів, редакторів, літературних критиків, що пишуть про дитячу літературу, серед яких Ірина Батуревич, Валентина Вздутьська, Зоя Жук, Міра Київська, Маріанна Кіяновська, Ольга Купріян Ірина Троскот, Оксана Хмельовська та ін.

Отже, огляд відзнак видань творів красного письменства в номінативному преміальному полі засвідчує, що від самої появи

книжкових конкурсів та рейтингів в Україні літературні твори потрапляють у номінації більшості з них і посідають одне з ключових місць, окрім тих, що спеціалізуються на фаховій літературі чи мистецтві оформлення книги. Головними функціями конкурсів є вивчення ринкових пропозицій видавництв, оцінювання творів та книжкових видань, популяризація літературних творів, авторів, видавців і читання загалом. Книжкові конкурси й рейтинги мають також функцію рекомендаційного впливу на бібліотечні мережі, адже наявність книг-лауреатів – важлива передумова збільшення кількості відвідувачів бібліотек, а відповідно і стимул для закупівлі. Цей аргумент також є серед критеріїв конкурсу для програми бібліотечних закупівель, яку в останні роки проводить Український інститут книги. Видання, які здобували відзнаки, мають відповідно вищі бали, що передбачено в системі оцінювання видань. Відзнака того чи іншого конкурсу постає додатковим чинником для придбання та прочитання книги, а також важливим джерелом інформування про знакові твори сучасної літератури.

Наш огляд відзнак не можна вважати вичерпним, адже чимало аспектів ми не розглянули у цій статті. Доцільно здійснити детальний огляд також літературних конкурсів та премій в Україні, проаналізувати книжкові відзнаки в контексті світових практик проведення конкурсів, премій і рейтингів.

- Бондар, О. (2018). Літературний конкурс у контексті видавничої справи. *Поліграфія і видавнича справа*, № 1 (75), с. 131–138. <https://doi.org/10.32403/0554-4866-2018-1-75-131-138>
- Жолдак, О. (2012). Книжкові конкурси як об'єкт висвітлення в Інтернет-виданнях. *Поліграфія і видавнича справа*, № 4 (60), с. 40–44.
- Золоті письменники України. *Коронація слова*. URL: <http://koronatsiya.com/zoloti-pismennyki-ukrainy/> (дата звернення: 3.12.2022).
- Зубко, Н. (2022). Критерії оцінювання видань у межах книжкових конкурсів в Україні. *Поліграфічні, мультимедійні та web-технології*. Тези доповідей VII Міжнародної науково-технічної конференції, 2022, Харків. Харків : ХНУРЕ, т. 1, с. 128–129.
- Зубко, Н. і Сьомко, Н. (2011). Книги-переможці конкурсу „Книга форуму видавців”: тематико-типологічні пріоритети. *Поліграфія і видавнича справа*, № 2 (54), с. 65–76.

- Література: маркери успіху* (2022). Матеріали XVIII Міжнародної літературознавчої онлайн-конференції, 2022, Чернівці. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 120 с.
- Микитин, Т. (2011). Книжкові вставки і ярмарки в Україні у системі пропагування книги та читання. *Поліграфія і видавнича справа*, № 2 (54), с. 59–64.
- Підопригора, С. (ред.) (2014). *Сучасна українська белетристика: координати „Коронації слова”*. Миколаїв : Іліон, 306 с.
- Родик, К. (2019). *Сізіф ХХ: книжка vs. політика*. Київ : Балтія-Друк, 231 с.
- Самохін, І. (2008). Книжковий конкурс: парад імен чи змагання регалій? *Друг читача*, 11 грудня. URL: <https://vsiknygy.net.ua/analyst/692/> (дата звернення: 3.12.2022).
- Свято, Р. (2009). Профанація слова. *Український тиждень*, 29 травня. URL: <https://tyzhden.ua/profanatsiia-slova/> (дата звернення: 3.12.2022).
- Список літературних премій. *Дніпро*. URL: http://www.dnipro-ukr.com.ua/premii_list.html (дата звернення: 3.12.2022).
- Судин, А. (2009). Книжкові рейтинги... Рейтинги видавництв... Списки бестселерів... Чи буде воно у нас колись? *Книгобачення*, 4 вересня. URL: <http://knyhobachennia.com/?category=3&article=171> (дата звернення: 3.12.2022).
- Bondar, O. (2020). Ukrainian Literary Contest as an Opportunity for an Author: the Results of Survey in 2019–2020. *Humanities and Social Sciences*, vol. 8, iss. 6, pp. 200–208. <https://doi.org/10.11648/j.hss.20200806.15>
- Litcentr*. URL: <https://litcentr.in.ua/> (дата звернення: 3.12.2022).

LITERARY AWARDS IN THE SYSTEM OF BOOK AWARDS IN UKRAINE

Oksana Levytska

orcid.org/0000-0002-5033-4661

oksana_levytska@ukr.net

Department of Media Communications

Ukrainian Academy of Printing

Pidholosko str., 19, Lviv, 79020, Ukraine;

Department of Applied Linguistics,

Lviv Polytechnic National University

12 Bandera str., Lviv, 79013, Ukraine

Abstract. Literary awards have been analyzed within the system of book awards and ratings in Ukraine; their characteristics have been studied along with the criteria for the selection of texts and editions, assessment methodology as well as the impact the awards have on the recognition of authors and their books in Ukraine and beyond. Selected for the analysis were already published texts, thus focus is placed on book awards, ratings and rankings. In order to develop a methodology for the assessment of literary works as part of book awards, their systematization under various criteria has been put forward. Distinction has been drawn between the concepts of a literary and a book award; specifics of competitions, awards and ratings have been provided. Literary awards are based on the discussion of the content, namely relevance, freshness, artistic merit, aesthetic value and others; book awards consider a totality of literary criteria and the publishing characteristics of the publication and its culture. The study concentrates on the methodology of book selection, assessment criteria, marketing potential and fiction authors-winners of a dozen of book awards, namely Book Forum Best Book Award, Book of the Year rating, BBC Book of the Year, Best Ukrainian Book (rating by Korrespondent magazine), LitAkcent of the Year, Critic's Rating, Golden Writers of Ukraine and others. The nominations of book competitions and awards for fiction have been discussed. The specifics of each of the awards with regards to the selection and assessment of literary works has been identified along with their coverage in media, promotion of sales, impact on further assessment of the book in the system of book procurement and the potential for translations being made into other languages. Book of the Year rating, BBC Book of the Year, LitAkcent of the Year and others have been used to analyze the nominations for literary works of various genres: poetry, prose, special genre literature, belles-lettres, memoirs, documentary, scripts, drama, teenage and children's literature.

Keywords: book competition; rating; book media; awards; fiction.

References

- Bondar, O. (2018). Literaturnyi konkurs u konteksti vydavnychoï spravy [Literary Contest in Context of Publishing]. *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, no. 1 (75), pp. 131–138. (in Ukrainian). <https://doi.org/10.32403/0554-4866-2018-1-75-131-138>
- Zholdak, O. (2012). Knyzhkovi konkursy iak obiekt vysvitlennia v Internet-vydanniakh [Book Competitions as Object of Ascertainment into Internet-Editions]. *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, no. 4 (60), pp. 40–44. (in Ukrainian).
- Zoloti pys'mennyky Ukraïny [Golden Writers of Ukraine]. *Koronatsiia slova*. (in Ukrainian). URL: <http://koronatsiya.com/zoloti-pismennyki-ukrainy> (accessed: 3.12.2022).

- Zubko, N. (2022). Kryterii otsiniuvannia vydan' u mezhakh knyzhkovykh konkursiv v Ukraïni [Evaluation criteria for publications in book writing contests in Ukraine]. *Polihrafichni, mul'tymediini ta web-tekhnohii*. Abstracts of Papers of the 7th International Conference, 2022, Kharkiv. Kharkiv : KhNURE, vol. 1, pp. 128–129. (in Ukrainian).
- Zubko, N. and Somko, N. (2011). Knyhy-peremozhtsi konkursu “Knyha forumu vydavtsiv”: tematyko-typolohichni priorityty [Books-Winners of the Competition “Book of the Publishers Forum”: Thematic and Typological Priorities]. *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, no. 2 (54), pp. 65–76. (in Ukrainian).
- Literatura: markery uspikhu* [Literature: The Markers of Success] (2022). Abstracts of Papers of the XVIIIth International Conference, 2022, Chernivtsi. Chernivtsi : Chernivets'kyi nats. un-t, 120 p.
- Mykytyn, T. (2011). Knyzhkovi vstavky i iarmarky v Ukraïni u systemi propahuvannia knyhy ta chytannia [Book Fairs and Book Exhibitions in Ukraine in the System of Books Propaganda and Reading]. *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, no. 2 (54), pp. 59–64. (in Ukrainian).
- Pidopryhora, S. (ed.) (2014). *Suchasna ukraïns'ka beletrystyka: koordynaty “Koronatsii slova”* [Modern Ukrainian Belles-lettres: “Coronation of the word” Coordinates]. Mykolaiv : Ilion, 306 p. (in Ukrainian).
- Rodyk, K. (2019). *Sizif XX: knyzhka vs. polityka* [Sisyphus XX: Books vs Politics]. Kyiv : Baltiia-Druk, 231 p. (in Ukrainian).
- Samokhin, I. (2008). Knyzhkovyi konkurs: parad imen chy zmahannia rehaliï? [Book contest: a parade of names or a competition of regalia?]. *Druh chytacha*, 11 December. (in Ukrainian). URL: <https://vsiknygy.net.ua/analyst/692/> (accessed: 3.12.2022).
- Sviato, R. (2009). Profanatsiia slova [Profanity of the word]. *Ukraïns'kyi tyzhden'*, 29 May. (in Ukrainian). URL: <https://tyzhden.ua/profanatsiia-slova/> (accessed: 3.12.2022).
- Spysok literaturnykh premii [The list of literary awards]. *Dnipro*. (in Ukrainian). URL: http://www.dnipro-ukr.com.ua/premii_list.html (accessed: 3.12.2022).
- Sudyn, A. Knyzhkovi reitynhy... Reitynhy vydavnytstv... Spysky bestseleriv... Chy bude vono u nas kolys'? [Book rankings... Publishing houses rankings... Best-seller lists... Will we ever have it?]. *Knyhobachennia*, 4 September. (in Ukrainian). URL: <http://knyhobachennia.com/?category=3&article=171> (accessed: 3.12.2022).
- Bondar, O. (2020). Ukrainian Literary Contest as an Opportunity for an Author: the Results of Survey in 2019–2020. *Humanities and Social Sciences*, vol. 8, iss. 6, pp. 200–208. <https://doi.org/10.11648/j.hss.20200806.15>
- Litcentr*. (in Ukrainian). URL: <https://litcentr.in.ua/> (accessed: 3.12.2022).

Suggested citation

Levytska, O. (2022). Vidznaky literaturnykh tvoriv u systemi knyzhkovykh konkursiv Ukraïny [Literary Awards in the System of Book Awards in Ukraine]. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 106, pp. 84–103. (in Ukrainian). <http://doi.org/10.31861/pytlit2022.106.084>

Стаття надійшла до редакції 9.12.2022 р.

Стаття прийнята до друку 25.12.2022 р.